

MASROP E-Dergi

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi

MASROP E-Dergi
Cilt 15.2

Kasım 2021

© MASROP E-Dergi, 2021

Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi
MASROP E-Dergi
E-Journal Common Platform of Architects, Archaeologists, Art Historians and Conservator-Restorers

MASROP E Dergi Ulusal Hakemli bir elektronik dergidir
MASROP E Dergi is a National Refereed Journal

Türkçe olarak yılda 2 sayı (Nisan ve Kasım) yayınlanır
Published in Turkish annually in two issues (April and November)

Elektronik Site Sorumlusu / Web and Graphic Design
Selçuk Öztürk

E-Dergi Tasarım / E-Journal Design
Öğr. Gör. (MA) Ceren Baykan (TÜ); Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ)

Posta Adresi / Address
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, I.
Bina, Kat 1, oda nu.: 106, Klasik Arkeoloji Laboratuvarı, Güllapoğlu Yerleşkesi
22030, Merkez / Edirne

Telefon / Phone
0-284-235 95 27 Dâhili: 1202

E-posta Adresi / E-mail
masrop.e.dergi@gmail.com

İnternet Adresi / Web Address
<http://www.masrop.org>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>

ISSN: 1307-4008

Ön Kapak Tasarım
Ceren Baykan (TÜ)

Kapak Fotoğrafi
Dicle Kaya Derinoğullu 2015

Cilt 15 Sayı 2 KASIM 2021

Yayımlanan makalelerin yayın hakkı saklıdır. MASROP E-Dergi’de yer alan makaleler (tekil veya toplu şekilde) basılı olarak çoğaltılamaz veya yayımlandığı sitelerden indirilerek, ticari veya başka bir amaçla dijital platformlarda paylaşamaz. **Yayın etiği açısından yazarların (indirdiği pdf dosyayı doğrudan yüklemesi değil), personel sayfalarında ve *academia.edu* ve *researchgate.net* gibi açık akademik veri tabanlarında makalesinin yayımlandığı sayfanın uzantısını yüklenerek dosya ulaşımı vermesi uygundur.** Bilimsel yayınlarda kaynak gösterilerek alıntı halinde kısmi kullanımlar mümkün olmakla birlikte görsellerinin başka yayında kullanımı makale yazarının, görsel sahibinin özel iznine bağlıdır. Makalelerin yazın ve görsel içeriğinin etik ve yasal sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. MASROP E-Dergi makalelerinin görselleri aksi belirtilmediği ve kaynak gösterilmediği sürece makalenin yazarına aittir.

© MASROP E-Dergi, 2021

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) *Editör*
Dr. Ergün Karaca (TÜ) *Yardımcı Editör*
Ceren Baykan (TÜ) *Yayın Editörü*
Uğur Alanyurt (MSGÜ) *Yardımcı Yayın Editörü*

Onursal Yayın Kurulu / Honorary Editorial Board

Oktay Ekinci Onursal Başkan / *Honorary Chief Editor (Vefat 2013)*
Prof. Dr. Belkıs Dinçol (İÜ emekli)
Prof. Dr. Turan Efe (Şeyh Edebali Ü emekli)
Prof. Dr. Mehmet Özdoğan (İÜ emekli)
Prof. Dr. Nuran Şahin (Ege Ü emekli)
Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (İÜ emekli)
Dr. Işık Şahin (TÜ emekli)
Dr. Aksel Tibet (İFEA İstanbul / *Vefat 2019*)

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Daniş Baykan (TÜ) - *Antik Çağ Arkeolojisi Alan Editörü*
Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü) - *Antropoloji Alan Editörü*
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ) - *Sanat Tarihi Alan Editörü*
Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü) - *Önasya Arkeolojisi Alan Editörü*
Doç. Dr. Aliye Erol Özdzibay (İÜ) *Nüvizmatik Alan Editörü*
Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü) - *İngilizce Dil Editörü*
Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGÜ) - *Mimarlık Alan Editörü*
Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ) - *Hititoloji Alan Editörü*
Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) - *Koruma Onarım Alan Editörü*
Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) - *Paleoantropoloji Alan Editörü*

Dergimiz *Academic Search Complete, EBSCO, Academic Journal Index, WorldCat* ve *ASOS* gibi alan indekslerinde taranan “Alan İndeksleri Tarfından Taranan Hakemli Dergi” konumundadır ve Dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) ve ana siteden (<http://masrop.org/>) eş zamanlı yayımlanmaktadır.

Hakem Danışma Kurulu / Advisory Board

Unvan ve soyadı alfabetik / Title and surname alphabetic

Prof. Dr. Sennur Akansel (TÜ) Prof. Dr. Serdar Aybek (Celal Bayar Ü)
Prof. Dr. Daniş Baykan Prof. Dr. Asnu Bilban Yalçın (İÜ)
Prof. Dr. Demet Binan (MSGSÜ) Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe (İÜ)
Prof. Dr. Serra Durugönül (Mersin Ü) Prof. Dr. Ayla Sevim Erol (Ankara Ü)
Prof. Dr. Bekir Eskici (Gazi Ü) Prof. Dr. Timur Gültekin (Ankara Ü)
Prof. Dr. Gül Gürtekin Demir (Ege Ü) Prof. Dr. Gül Işın (Akdeniz Ü)
Prof. Dr. Kaan İren (Muğla Sıtkı Koçman Ü) Prof. Dr. Necmi Karul (İÜ)
Prof. Dr. Zeynep Koçel Erdem (MSGSÜ) Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü)
Prof. Dr. Sevgi Lökçe (Atılım Ü) Prof. Dr. M. Sacit Pekak (Hacettepe Ü)
Prof. Dr. Gürcan Polat (Ege Ü) Prof. Dr. Hamdi Şahin (İÜ)
Prof. Dr. Gülsün Umurtak (İÜ) Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ)
Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)

Doç. Dr. Selim Ferruh Adalı (Ankara Sosyal Bilimler Ü) Doç. Dr. N. Çiçek Akçıl Harmankaya (İÜ)
Doç. Dr. Çiler Altınbilek Algül (İÜ) Doç. Dr. Atilla Batmaz (Ege Ü)
Doç. Dr. Emma Louise Baysal (Ankara Ü) Doç. Dr. Adnan Baysal (Ankara Ü)
Doç. Dr. Yener Bektaş (Ahi Evran Ü) Doç. Dr. Özgü Çomezoglu Uzbek (İÜ)
Doç. Dr. Arzu Demirel (Mehmet Akif Ersoy Ü) Doç. Dr. Yeşim Doğan (Ankara Ü)
Doç. Dr. Emre Erdan (AMÜ) Doç. Dr. Cevdet Merih Ereğ (Gazi Ü)
Doç. Dr. Kenan Eren (MSGSÜ) Doç. Dr. Melda Ermiş (İÜ)
Doç. Dr. Aliye Erol Özdzibay (İÜ) Doç. Dr. Lale Doğer (Ege Ü)
Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü) Doç. Dr. İlkan Hasdağlı (TÜ)
Doç. Dr. Gökhan Kağnıcı (Katip Çelebi Ü) Doç. Dr. Hatice Kalkan (Tekirdağ N. Kemal Ü)
Doç. Dr. Semiha Kartal (TÜ) Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Köker (Süleyman Demirel Ü) Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Akdeniz Ü)
Doç. Dr. Nil Orbeyi (MSGSÜ) Doç. Dr. Aşkım Özdzibay (İÜ)
Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk (Marmara Ü) Doç. Dr. Hasan Peker (İÜ)
Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ) Doç. Dr. Deniz Sarı (Bilecik Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Nazire Papatya Seçkin (MSGSÜ) Doç. Dr. Ayça Tiryaki (İÜ)
Doç. Dr. Özgür Turak (İÜ) Doç. Dr. Murat Türkteki (Şeyh Edebali Ü)
Doç. Dr. Fatma Banu Uçar Çakan (İÜ) Doç. Dr. Derya Yalçıklı (Çanakkale 18 Mart Ü)
Doç. Dr. Nalan Damla Yılmaz Usta (S. Demirel Ü) Doç. Dr. Aslıhan Yurtsever Beyazıt (İÜ)

Dr. Ahmet İhsan Aytek (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Mustafa Bilgin (Afyon Kocatepe Ü)
Dr. Baki Demirtaş (TÜ) Dr. Öznur Gülhan (Ankara Ü)
Dr. Burcu Kırmızı (Yıldız Teknik Ü) Dr. Ergün Karaca
Dr. Serdar Mayda (Ege Ü) Dr. Alptekin Oransay (Anadolu Ü)
Dr. Hüseyin Murat Özgen (MSGSÜ) Dr. Feyzullah Şahin (İzmir Demokrasi Ü)
Dr. Alper Yener Yavuz (Mehmet Akif Ersoy Ü) Dr. Fuat Yılmaz (TÜ)
Dr. S. Melike Zeren Hasdağlı (TÜ)

Cilt 15 Sayı 2 Kasım 2021 Hakemleri

Prof. Dr. Gülriz Kozbe (Batman Ü) Prof. Dr. Gülgün Yılmaz (TÜ)
Prof. Dr. Ahmet Yaraş (TÜ) Doç. Dr. Bülent Genç (Mardin Artuklu Ü)
Doç. Dr. Erkan Konyar (İÜ) Doç. Dr. Aşkım Özdzibay (İÜ)
Doç. Dr. Müjde Peker (İÜ) Dr. Ergün Karaca (TÜ)

İçindekiler

MASROP E-Dergi Künye	ii
MASROP E-Dergi Yayın Kurulu / <i>Editorial Board</i>	iii
MASROP E-Dergi Hakem Danışma Kurulu / <i>Advisory Board</i>	iv
İçindekiler	v
Editörden	vi

Araştırma Makalesi

Dicle Kaya Derinoğullu	1-11
Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırındaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme <i>The Roman Legions As Bridge Engineers: A Review Of Examples Of Bridges On The Empire's Eastern Border</i>	

Derleme Makale

Mehmet Altun	12-23
Yukarı Mezopotamya Tarihöncesi Toplumlarının Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı <i>The Anthropological Context of Theories on the Cultural Interaction and Communication Methods of Prehistoric Societies in Upper Mesopotamia</i>	
Yaşar Özrili- Ayşenur Sezgin Özrili	24-37
Kültürel Mirasın Simgesel Ögeleri: Müze İşlevi Kazandırılan Sağlık Kurumlarına Örnekler <i>Symbols Of Cultural Heritage: Examples of Health Institutions Functioning as Museums</i>	

Kitap Tanıtımı

Atilla Batmaz	38-40
London, Gloria, <i>Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia</i> , Astrom Editions, Nicosia, Kıbrıs, 2020, xxii+218 sayfa, Sert kapak, ISBN: 978-9925-7455-5-5	

Editörden

Dergimizin 2021 Kasım sayısında “Köprü Mühendisleri Olarak Roma Lejyonları: İmparatorluğun Doğu Sınırındaki Köprü Örnekleri Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı araştırma makalesi; “Yukarı Mezopotamya’da Tarihöncesi Toplumların Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı” ve “Kültürel Mirasın Simgesel Öğeleri: Müze İşlevi Kazandırılan Sağlık Kurumlarına Örnekler” başlıklı iki derleme makale ile “London, G. 2020. Wine Jars and Jar Makers of Cyprus: The Ethnoarchaeology of Pitharia” kitap tanıtımı okuyucularımıza sunulmuştur.

MASROP E-Dergi 2004 yılında kurulup 2007 yılında yayım hayatına geçtiği günden itibaren 17 yılı geride bırakmıştır. Geçen süreç içerisinde aksaklıklara karşın tüm geriye dönük sayılar ve içerikleri bugün hem dergipark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/masrop>) hem de derginin internet sayfası (<http://masrop.org/>) üzerinden açık erişimdedir. 2004’de kurucuları; 2005-2010 arasında muhabir üyeleri arasında; 2011-2016 yıllarında editor yardımcılığı ve 2017’den itibaren de editörlüğünde görev aldığım, bir avuç genç gönüllünün emekleme çabalarıyla kurulan MASROP E-Dergi; şu an *EBSCOhost Academic Search Complete, Academic Journal Index, WorldCat* ve *ASOS İndeks* alan indeksleri tarafından taranmaktadır. Kurulları ve içeriği de geçen zamanda gelişerek şu anki halini almıştır. Kuruluşundan buyana genç akademisyenlerin de yayım yapabilme alanı olma özelliğini korumaktadır. Dergimiz her ne kadar *EBSCO* gibi uluslararası veri tabanlarında taranıyor olsa da ulusal hakemli dergi konumundadır ve bunu koruyacaktır.

Alan editörü belirlenmemiş dallar için akademisyenlerimizden gelecek tekliflere açık olduğumuzu belirterek, derginin işleyişe ve sürecine katkı sağlayan bilim insanlarına teşekkür ediyorum. 2022’nin hepimize, yoğun bilimsel tartışmalarla verimli geçmesini diliyorum.

Edirne 2021

Yukarı Mezopotamya Tarihöncesi Toplumlarının Kültürel Etkileşim ve İletişimine Dair Kuramların Antropolojik Bağlamı

The Anthropological Context of Theories on the Cultural Interaction and Communication Methods of Prehistoric Societies in Upper Mesopotamia

Mehmet Altun*

Öz

Büyük bir yanılmanın eseri olarak, çoğu zaman birbirinden pek de haberdar olmadıkları varsayılan tarihöncesi toplumlarının aslında semboller, inanç ve gündelik yaşama ilişkin verileri detaylıca incelendiğinde yoğun ve hatta büyük bir karşılıklı saygı ile birbirlerinden haberdar oldukları ve hiç de yabana atılmayacak bir iletişim içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, *Yukarı Mezopotamya*'da insan topluluklarının Neolitik verilerine bakıldığında da bu toplumların aralarında olağanüstü bir iletişimin varlığı ve bunun sonucu olarak da büyük bir kültürel etkileşimin içinde buldukları görülmektedir. İşte bu çalışmada, Göbeklitepe Kültür Bölgesi'nin tarihöncesi toplumlarının aralarındaki iletişim ve kültürel etkileşime dair veriler antropolojik kanıtlarından hareketle ele alınmıştır. Bu bağlamda iletişim kuramının temellerine ilişkin rasyonel verilerden hareketle özgün bir önerme sunulmaya çalışılmıştır¹.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kültürel Etkileşim, Sembolizm, Antropoloji, Neolitik

Abstract

When data on symbols, belief forms and daily life are examined in detail, it can be clearly understood that, early societies which are often assumed not to have been aware of each other in reality were aware of each other with an intense and even great mutual respect and were involved in communication that cannot not be ignored. In this context, when we focus on the Neolithic Period data of the human communities in the Göbeklitepe Cultural Region, it is seen that there was an extraordinary communication between these communities and as a result, a great cultural interaction was experienced. In this study, the data on the cultural interaction and communication of the prehistoric societies of Upper Mesopotamia are discussed based on the anthropological evidence. In this context, an original proposition has been attempted based on rational data on the foundations of communication theory.

Keywords: Communication, Cultural Interaction, Symbolism, Anthropology, Neolithic

---

* Öğr. Gör. Dr. Mehmet Altun, Maltepe Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı, Maltepe/ İstanbul. E-posta: mehmetaltun@maltepe.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5872-8446>

¹ Buradaki makale yazarın 2020'de İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Bilim Dalı'nda verdiği “Yukarı Mezopotamya'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Yaşanan Kültürel Etkileşim ve İletişime Dair Veriler” başlıklı Doktora Tezinden düzenlenmiştir.

Giriş

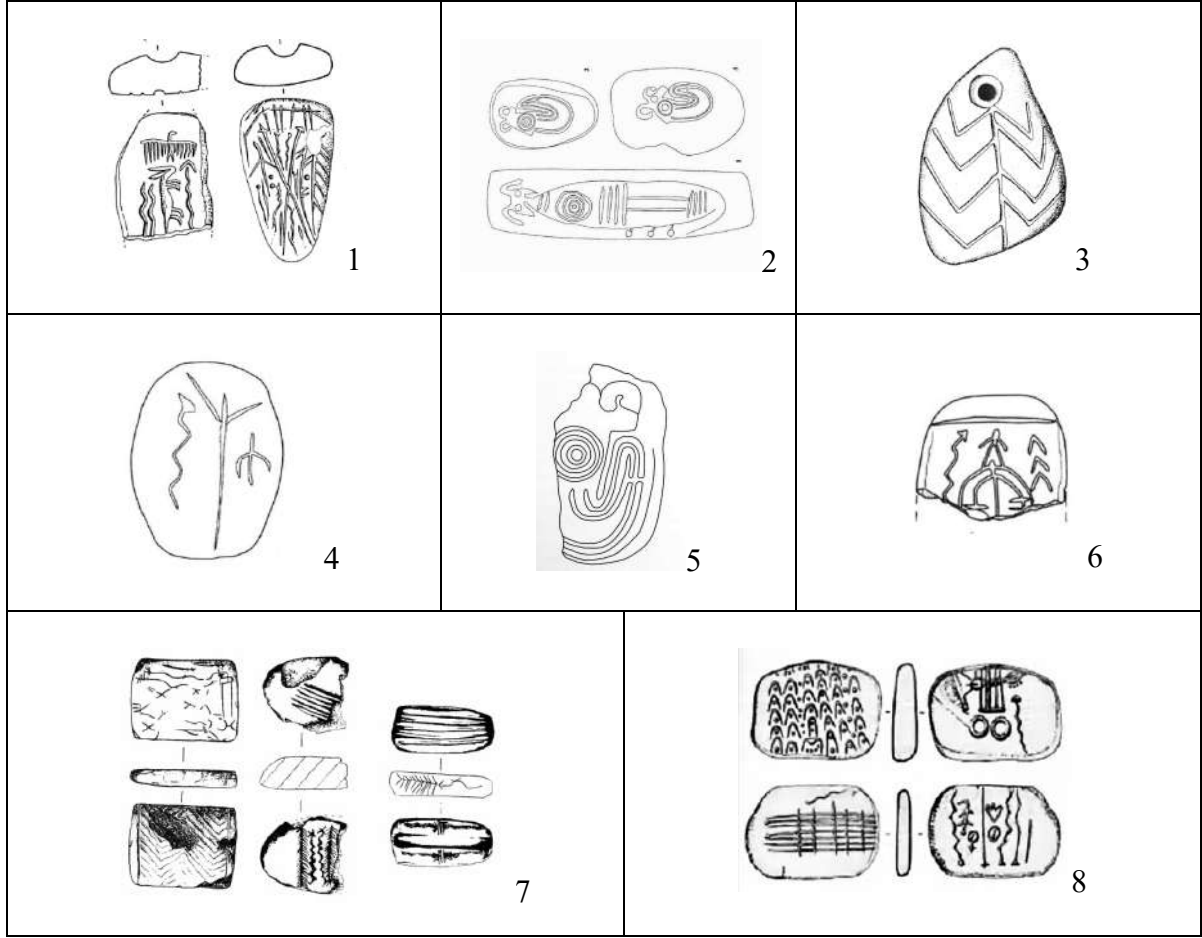
İletişim kuramının tarihsel süreç içerisindeki değerlendirmelerine derinliğine bakıldığında; tarihöncesi toplumların/insanlarının iletişim ve etkileşim amacıyla bıraktıkları izlerin peşinden ziyadesiyle gidildiği görülmektedir. Bunun için tarihöncesinden başlayarak, en eski akrabalarımızın bıraktığı izlerin, onların yaşayışları ve kendi aralarında kurdukları(!) iletişimin belli bir sisteminin olup olmadığı antropolojik açıdan en çok araştırılan başlıklardan biri olarak dikkati çekmektedir. Bu durumun en çok da Paleolitik'ten başlayarak Önasya Protohistorik Kültürleri'nin etkisini sürdürdüğü Demir Çağı'nın sonuna kadar yaşadığı çevreyi bir biçimde etkileyen; hatta onu yeniden şekillendiren insanların ortak bir iletişim sisteminin olup olmadığı sorusuyla bilimsel meraktan çok, o dönem insanını olabildiği kadar doğru anlamak çabasıyla ilgisi olduğu değerlendirilmelidir. Elbette en eski atalarımızın en çok merak edilen ve üzerinde durulan özelliklerinden bazıları; onların nasıl beslendiği, ne tür mekanları kullandığı, nasıl bir dili konuşup/konuşmadığı, neleri yiyip içtiği, “*avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşıyorlardı*” genel kabulünün arka planında nelerin olup olmadığı, iletişim yöntemlerinin nasıl olduğu, belli bir kültürel ve sanatsal üretimlerinin olup olmadığı ve belki de en başat sorulardan biri olarak neye inandıkları ya da bir inançlarının olup olmadığıdır. Elbette bu sorulara düzinelerce yeni soru eklemek mümkündür. Ancak antropolojik açıdan bakıldığında en çok ilgi çeken sorular; *Etnografik, Linguistik, Ontolojik/Varlık bilimsel ve Sembolik/Gösterge bilimsel* başlıklardan oluşmaktadır.

Etnografi

Bunun için, *etnografik* yaklaşımın izlerine sosyoloji, arkeoloji ve bilhassa etnografyanın özgün yaklaşımları cevaplar üretirken, antropolojik yaklaşım da bu disiplinlerin sorularına kendine yetecek cevapları üretmek üzere, kendi özgün sorularını ekler. Bu anlamda daha çok dilin ve varlık bilimsel/ontolojik izlerin peşinden gider.

Yukarıdaki soruların inançla ilgili boyutunun, tarihöncesi insanlar/insan toplulukları söz konusu olduğunda gelip çıktığı yer kaçınılmaz olarak Şamanizm oluyor ve bu sorunsalın sağlanması daima semboller üzerinden çözümlenmek isteniyor. Hal böyle olunca, araştırmacının yolu daima gösterge bilimin olanaklarıyla sınırlandırılmış oluyor. Duvar resimlerini yorumlamanın da çeşitli simgelerin anlamlarını çözme çabaları da idoller, çeşitli şekillerde yapılmış ve henüz ne işe yaradığı anlaşılamamış çeşitli buluntular, levhalar, üzerinde çeşitli semboller kazınmış ve taş ya da kemik malzemenen üretilmiş buluntuların her biri incelendiğinde bir biçimde varoluşsal bir imge üzerinden düşünülüyor ve çoğu zaman bunların bir tür şaman inançla ilgisi olduğu varsayımı üzerinde fikir birliği ediliyor. Bu yaklaşımın geçerliliğini beslemek içinse doğal olarak gösterge bilimin/sembolizmin olanaklarına başvuruluyor.

Resim 1²: Şaman Kosmos'u Destekleyen Levhalar. 1/1: Jerf el Ahmar; 1/3: Demirköy; 1/4: Göbekli Tepe; 1/6: Tell 'Abr 3; 1/7: Tell Qaramel; 1/8: Jerf el Ahmar

Resim 1/2: Körtik Tepe Taş Plakaları, Özkaya *et al.* 2013:43.1,63.1,3'ten³ (yorumlayan Yalçıklı 2019: 51).

Resim 1/5: Gusir Höyük Taş Plakala, Karul, 2018: Fig.13'ten⁴ (yorumlayan Yalçıklı, 2019:51).

Sosyolojik bağlamda iletişim kuramına ilişkin yaklaşımlar üzerinden bakılırken, belli bir düzeyde sembolizmin etkisinden de bahsedilmesi kaçınılmazdır. Ancak, inançsal ya da şaman kıstasların üzerinde görece daha az durulabilir. Bu nedenle şaman inancının Yukarı Mezopotamyalı tarihöncesi toplumun/toplumların yaşantısında izlerinin olup olmadığı; varsa ne tür yansımalarının olabileceği üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bu bağlamda, geniş anlamda Anadolu'yu da içine alan; ancak özeld *Göbeklitepe Kültür Bölgesi*⁵nde varlığını sürdüren toplumların neolitikten beri ortaya koydukları iletişim ve kültürel etkileşim göstergelerinde buna dair ne tür izlerin olduğunu değerlendirmek yol gösterici olacaktır.

² Tablo 1/ (1-3-4-7): Ç. Köksal Schmidt ve K. Schmidt, 2007: El sanatlarında Uzmanlaşma ve Taş Devri Sembol Sistemi: Boncuklar, Taş Kaplar, Taş Tabletler, 12.000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı" Neolitik Dönem, 45-54, Ed. N. Başgelen, YKY, İstanbul

Tablo 1/ (6-8): bakınız M. Özdoğan'ın ilişik linkte yer alan söyleşisinde Anadolu Neolitik'i yorumu. Sembollerle ilgili kısım: <https://www.youtube.com/watch?v=Wpuo73tGoOQ&t=3781s>

³ Özkaya vd. 2013: Körtik Tepe: Uygarlığın Diyarbakır'daki İlk Adımları / The First Trace of Civilization in Diyarbakır / Die Ersten Stufen der Zivilization in Diyarbakır. İstanbul.

⁴ Karul, 2018: "Gusir Höyük: Yukarı Dicle'de İlk Yerleşik Avcılar", Batman Müzesi İhsu Barajı Kurtarma Kazıları / Batman Museum İhsu Dam Excavations, Ed. F. Baş, Ç. Turan, B. Hodakoğlu, Ö. Çelik, 2-23, Batman

⁵ M. Özdoğan çeşitli platformlarda, birçok söyleşisinde ve hususi birçok konuşmasında bu ifadeyi sıklıkla kullanmaktadır. En son ilgili linkte yer alan "Neolitik Dönemi Yeniden Tanımlamak" başlıklı bir söyleşide Anadolu Neolitiği konuşurken kullanmıştır.

Bakınız <https://www.youtube.com/watch?v=Wpuo73tGoOQ&t=3781s>

Bu bağlamda önce şamanizmin ne olduğunu kısaca tarif etmekte yadsınamaz önem görünmektedir. “Tarihi kaynaklarda şaman kelimesiyle karşılaşmadan çok önce 11. yüzyıla tarihlendirilen Asya yazılı kaynaklarında, kam ve baksy/baksı olarak adlandırılan özel yeteneklere sahip olduğu düşünülen kişilerin varlığı belirlenebilmektedir.” (Andrzej Rozvadowsky 2012: 277-286) Bu kişilerin topluluk içinde özgün bir yerinin olduğu ve şaman olarak adlandırdığımız kişilerle benzer yetenekler sergilediği anlaşılmaktadır. Günümüzde kullandığımız şaman kelimesinin kökeni için birçok kişi 17. yüzyıla ait Tunguzca bir sözcük olduğunda birleşir” (aktaran Yalçıklı 2019:11).

“Bilim insanları şamanı tanımlarken, kullandıkları esrik yöntem vasıtasıyla ruhani dünya ile ilişkileri olduğunu belirtirler. Ruhani dünya ile olan bağlantısını, ruh güder yeteneği ile yeraltı ve yerüstü dünyalarında seyahat edebilmesini ve bu dünyalar arasındaki etkileşimi gerçekleştirmesini en belirgin özelliği olarak açıklarlar”⁶.

“Şamanlık ile büyücülük arasındaki bazı benzer uygulamalar, her iki olgunun birbirine karıştırılmasına sebep olur. Eliade, şamanı büyücüden ayıran en önemli özelliğin şamanın esrime sırasında yeraltı dünyasına veya gökyüzüne ruhani seyahat edebilmesi olduğu görüşündedir” (Yalçıklı 2019:11).

Van Huyssteen Şamanizm’i; “bilincin değiştirilmemiş halleri açısından biyolojik temel kapasiteye kültürel intibakın sonucu olarak görülebilir, hatta dinsel tezahürün bir biçiminin, dolayısıyla bütün dinlerin kaynağı olarak tanımlanabilir” (Wentzel van Huyssteen 2010:99-121) ekinde açıklıyor. Bu yöntemle inanç sisteminin Paleolitik Çağ ve sonrasındaki süreçle ilişkisini de ortaya koymuş oluyor.

Romanucci-Ross’un yorumlamasına göre, “Şaman ve antropolog, gerçekliğin kavranması ve düzenlenmesinin kültürel araçları olan sembollerin yorumlayıcısı olma statüsüne sahiptir. Göstergenin ve gösterme işlevinin çoklu anlamlarının yorumlayıcıları olarak, sembollerin -dini, tıbbi, sosyal ve ekonomik- sistem örüntülerini üretme ve üsluplaştırma işlevi yüklenerek bütüne katılmasında da rol oynarlar. Bu sebeple, yapılar üreten ve kuvvetin önemli vektörleridirler...” (Romanucci-Ross 1989:35)

Ontoloji / Varoluş

Bunun yanında Şamanizm’e dair bu görüşlerin tersi birçok yaklaşımın da ciddi antropolojik dayanakları mevcuttur. Örneğin; şamanizmin kökenine ilişkin teorilerden birine göre, “...mağara/kaya resminin, tarihöncesi çağlarda şamanizmin varlığı konusunda açık bir kanıt sağladığı iddiasındadır. Son zamanlarda, şamanizmin sözde ilkel ve evrenselci formlarına ve kayalardaki imgelerin sanatsal değerlerine dair eleştiriler de giderek artmaktadır. Gösterge bilimsel bir anlayışa göre, Sibiryaya kaya oygularındaki figürler temel göstergeler ve basit semboller olarak yorumlanabilir. Bu gösterge/sembol üretim faaliyetleri, belirgin bir şekilde evrensel şaman olguların kanıtı olarak değil, belli doğal ve sosyal ilişkilerin bilişsel modellemesinin oldukça erken temsilleri olarak görülebilir.” (Hoppal 2019:11)

Bu yaklaşım tartışmalı bir yorum olmakla birlikte; tam da metinde ve şamana atfedilen “kehanet okuyucu” yakıştırması ve aynı zamanda ziyadesiyle gerçekdışı olarak antropoloğa özgü vurgulanan sıra dışı yeteneğin özü olarak sunuluyor.

⁶ Eliade, 1987; 1999; Stutley, 2003; Williams - Pearce 2005; Tomaskova, 2013; Hoppál 2013:2. (Aktaran D. Yalçıklı 2019)

Bu çok yakın zaman yorumlamasının aksine, Colin Renfrew - Paul Bahn ikilisi eski kuşak arkeologlara yönelik eleştirilerini dile getirirken ilk bakışta kulağa acımasız gibi gelen şu yorumu dillendirmektedirler. “Bilişsel arkeoloji –geçmiş düşünce biçimlerini maddi kalıntılardan çalışmak– birçok anlamda modern arkeolojinin yeni dallarından biridir. Her ikisi de zengin bilişsel kaynaklar olan eski sanat ve yazı uzun zamandan beri arkeologlar tarafından çalışılmaktadır. Fakat sanat çoğu zaman sanat tarihçisinin, metinler de hikayeci tarihçinin alanı olarak kabul görmüş ve arkeolojik perspektif eksik kalmıştır. Üstelik yazılı kaynakların hiç bulunmadığı tarihöncesi dönem söz konusu olduğunda, eski nesil arkeologlar umutsuzca sahte bir tarih yaratarak, eski insanların ne düşünmüş ya da neye inanmış olabileceğini “hayal etmişlerdi” (Hoppal, 2019:11). Bu yaklaşım, geçmişin izlerini sürerken, maddi gerçekliğe dayanan objektif bilimin kıstaslarıyla taban tabana zıt olan ve bir tür *geçmiş insanın niyetini okumaya meram etmekten* başka bir şey değildir. Dahası bu yorumun etkileri Önasya Toplulukları’nın yarattığı çarpıcı ve gelişmiş inanç sistemlerinin analiz edilmesinde dahi görülmektedir. Bir tür niyet okuması olarak tanımlanabilecek bu bilimsellikten uzak yorum, karşı pencereden bakıldığında bir tür kurmaca gibi tepeden tırnağa tartışmalı görünmektedir. Hatta bu kurmaca yorumun bugünün algısı ve inanç sistemini yüceltmeyi merkeze alan ve dolayısıyla geçmişi bir tür ilkellikte tahkir eden poetikayı öne çıkardığı sezilmektedir. Bu yanıyla bir tür *kendine yontma* şeklindeki imgeyi domine ettiği bile ileri sürülebilir.

Zira, “bugün, insan türünü diğer hayat formlarından ayıran en belirgin şeyin bizim semboller kullanma yeteneğimiz olduğu genel olarak kabul edilir. Bütün anlaşılabilir düşünceler ve aslında mantıklı konuşma semboller üzerine kuruludur, zira kelimelerin kendisi semboldür; ses ya da yazılı harfler gerçek dünyadaki bir unsurun yerine geçer, dolayısıyla onu temsil eder (veya sembolize eder). Ancak çoğu zaman anlam belirli bir sembole keyfi şekilde atfedilir. Sıklıkla özel bir kelimenin ya da bir işaretin, dünyada belirli bir nesneden ziyade diğerini temsil etmesi gerektiğini gösterecek hiçbir şey yoktur” (Renfrew-Bahn 2017: 391).

Bu anlamda neredeyse dünya üzerinde yaşayan herkesin cebinde taşıdığı teknoloji harikası cep telefonlarının hemen hemen bütün uygulamalarında adına *emoji* denen görsellerin tamamı, bu bağlamda günümüz gösterge biliminin herkes tarafından anlamı aynı şekilde yorumlanan ifadeleri olarak yerini almış durumdadır. “Üstelik *her* bir sembole atfedilen anlam belirli bir kültürel geleneğe özgü” (Renfrew-Bahn 2017: 391) olduğu halde. Dolayısıyla bu sembol-anlam ilişkisinin bizi ulaştırdığı nihai nokta kültürel etkileşimin evrensel bağlamından başka bir şey değildir. Tahmin edileceği üzere, kültürel etkileşimin periferik anlamlarının tamamı iletişim süreçlerine ilişkindir.

Yukarıda ilk bakışta okuyanda karmaşıklaşmış duygusu yaratan anlatımın özeti açısından *anlam* kelimesini *semboller arasındaki ilişki* olarak tanımlayan Renfrew-Bahn ikilisi, sembollerin en genel anlamda altı değişik kullanımı olduğuna işaret ederler ve bunları aşağıdaki gibi sıralarlar.

1. Temel basamaklardan biri, kişinin ve topluluğun, alanını genellikle sembolik işaretlerin yanında anıtları kullanarak işaretleme ve sınırlama yoluyla yer tesisi yapmak, böylece dünyevi olduğu kadar kutsal boyuta da sahip bir algılanan arazi, bir hatıralar diyarı inşa etmektir.
2. Önemli bir bilişsel adım, doğal dünyayla ilişkilerimizi düzenlememize yardım eden ölçü sembollerinin –zaman, uzunluk ve ağırlık birimleri şeklinde– gelişimiydi.
3. Semboller planlama araçları olarak geleceği şekillendirmemize izin verir. Gelecekte yapmayı tasarladığımız faaliyetler için modeller oluşturarak hedeflerimizi daha net tanımlamamıza yardım ederler; mesela kasaba ve şehirlerin planları gibi verilen örnekler

Paleolitik Çağ sanatı çalışmalarına uygulanmış yeni araştırma yöntemlerinden ortaya çıkan bazı önemli sonuçlara değinmektedir. Detaylı analizler tasvir eyleminin bütün canlılığıyla Fransa’daki Chauvet ya da Lascaux’da veya İspanya’daki Altamira’da görülen muazzam bilişsel önemini gölgelememelidir. Bu sanatı takdir etmek önemlidir, ama bununla alakalı bilişsel süreçleri dikkatlice analiz etmemize izin verecek çıkarsama taslakları geliştirmek çok daha zordur. Bu analitik yöntem henüz emekleme aşamasındadır. Yine de arkeologlar Paleolitik atalarımızın davranışlarını çalışabilmemiz için teknikler ve yaklaşımlar geliştirmekte önemli ilerleme kaydetmişlerdir. Daha fazlası yapıldıkça ilk insanların bilişsel gelişimi iyice gün ışığına çıkmaktadır.

4. Semboller insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi ve örgütlenmesi için kullanılırlar. Para ve onunla bazı maddi nesnelerin diğerlerinden daha yüksek bir değer taşıdığı kavramı bütün olarak buna iyi bir örnektir. Bunun ötesinde bir toplumda iktidarın kullanımıyla ilgili ordu rütbelerini gösteren nişanlar gibi geniş bir sembol kategorisi mevcuttur.

5. Semboller insanların ölümden sonraki dünyayla ilişkilerini –doğaüstü ya da metafizik– yansıtır ve onları düzenlemeye çalışır ki, bu da din ve kült arkeolojisine yol verir.

6. Her şeyden önce semboller dünyayı tasvir –heykel ya da resim gibi temsil sanatı– aracılığıyla tarif etmek üzere kullanılabilir (Renfrew - Bahn, 2017: 400).

Teorik olarak, “Şamanist kozmos algısı içinde, konumları nedeniyle yeraltı dünyasının bir parçasını oluşturduğu düşünülen mağaralar önemli bir yere sahiptir. Yeryüzünün içine açılan galerileriyle mağaraların yeraltı dünyasının girişini oluşturduğuna inanılmaktadır. Lewis-Williams ve Clottes mağaraların yeraltı katmanlarına açıldığına ve duvarların yeraltı dünyasında bulunan ruhlar ile yeryüzü arasındaki ince bir zarı oluşturduğu algısının varlığını belirterek mağara duvarlarına dokunmanın yeraltı dünyasıyla temas etmek anlamına da geldiği görüşünü ileri sürerler” (aktaran Yalçıklı 2019:13).

Bu yorum ilk bakışta şaman evrenin yönelimleri ve olgularını anlatmayı deniyormuş gibi görünse de özü itibarı ile **ontolojik/varoluşsal** paradigmanın ölümden sonra dirilme inancına işaret etmektedir. Bir tür kıyamet/mahşer günü inancı... Bu tür yorumların doğasında Şamanizm inanç mı yoksa din mi sorularının bir girdap gibi oluşturduğu paradoks vardır. Zira, “bu olgunun bir yaşam kültürü veya kültürel inanç sistemi olduğu görüşünü ileri süren birçok bilim insanının (Mircea Eliade gibi) yanı sıra din olduğu görüşünü savunanlar (T.B. Devletov gibi) da azımsanmayacak sayıda” (aktaran Yalçıklı 2019:13).

Demek ki, geçmişin izini sürerken bile etnoarkeolojik göndermelerin kimi hallerde yaygın olarak kullanılan ve maddi kanıtı dayanmayan yorumlarının kaçınılmaz bir sonucu olarak, geçmiş insanın yapıp ettiklerini -ki buna inancı da dahil- bugünün perspektifi ve algılarıyla tarif ediyoruz. Bu bir taraflı araştırmanın işini kolaylaştıran uçsuz bucaksız bir yorum yapma olanağına sahip olmaktan kaynaklanırken, diğer taraftan da tartışmalı konu başlıklarının azımsanmayacak sayıda çoğalmasına yol açmaktadır.

Örneğin, Eliade gibi bir bilim insanının neredeyse bütünüyle yargıya dayalı şu yorumları, tam da altı çizilen yaklaşımın bir sağlaması gibidir. “Erken dönemlerde kozmosun sınırı toplumların sürdürdüğü coğrafya ve insan gözünün gökyüzündeki gözlem alanı ile sınırlıydı. Bu sınırlar kapsamında, Şamanist anlayışa göre evren *gökyüzü*, *yeryüzü* ve *yeraltı* olarak tanımlanan üç bölümden oluşmaktadır. Bu üç seviye arasındaki bağlantıyı ise Kuzey ve Orta Asya şaman inancında yer alan yeryüzü ve yeraltından gökyüzüne yükselme sırasında yerin merkezinde

bulunduğu ve geçişi sağladığı varsayılan *Axis Mundi / Yer'in Eksenini* olarak adlandırılan geçidin varlığına inanılmaktadır” (Eliade 1999: 271, 442).

Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere bu ve benzeri yorumların özü, bilişsel arkeolojinin işini zorlaştıracak materyallerle doludur. Ancak biz, burada -bağlam dışı olduğunu düşündüğümüz için- bunun üzerinde durmayacağız.

Çünkü, “belirli bir kültürde tek başına imgenin ya da nesnenin sembolik formundan bir sembolün anlamını çıkarmak genellikle imkansızdır. En azından bu formun nasıl kullanıldığını ve diğer semboller bağlamındaki yerini görmemiz gerekir. Bu yüzden bilişsel arkeoloji, keşfin özel bağlamı konusunda çok dikkatli olmalıdır. Asıl önemli olan buluntu topluluğu ya da bütünüdür; izole halde münferit nesne değil,” diyen Renfrew-Bahn ikilisine göre; “İkinci olarak tasvirler ve fiziksel objelerin (insan yapımı nesnelerin) anlamlarını bize doğrudan ifşa etmediğini kabul etmemiz gerekir; yazılı kaynakların yokluğunda bu kesindir. Açıklama getirecek kişinin gözlemci ya da araştırmacı olması bilimsel yöntemin temellerinden biridir. Bilim insanı birkaç alternatif açıklamanın olduğunu ve bunların net tespit yöntemleriyle ya da yeni verilere dayalı testlerle, gerekirse birbirleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmesi gerektiğini bilir. Bu ise süreçsel arkeolojinin ilkelerinden biridir. Bazı süreçsel arkeologlar, özellikle de Lewis Binford, insanların geçmişte ne düşündüğü üzerine tartışmanın yararsız olduğunu savunur. İnsan düşüncelerinin değil, faaliyetlerinin maddi kayıtlara geçtiğini ileri sürerler. Ancak burada bu görüş savunulmamaktadır. Bulduğumuz şeylerin aslında kısmen insan düşünceleri ve niyetlerinin ürünü olduğu (bizim yaklaşımımızı eleştirenler de bunu reddetmemektedir) varsayımından ve bunun söz konusu buluntuların çalışılmasında sunduğu potansiyel kadar zorluklarından da yola çıkalım. Bunlar kısaca filozof Karl Popper’in “dünya 3”⁷ olarak isimlendirdiği kategoriye aittir” (Renfrew-Bahn 2017:392).

Linguistik / Dilbilim

Linguistik açısından, Renfrew’in aktardığına göre; Karl Popper, “dünya 3’ün doğuşunu aletlerden ziyade *dilin gelişimiyle* başlatmayı tercih ederim,” diyor. (Bu anlamda konumuzun içeriğine ilişkin olacak düzeyde yorum ve değerlendirmeleri *Sosyolojik Bağlam* başlığı altında detaylıca irdelemeyi şimdilik ertelemenin yararlı olacağını vurgulamakla yetinmek yerinde olacaktır.) “Bazı arkeologlar ve fiziki antropologlar, yaklaşık 2 milyon yıl önce Homo Habilis’in kıyıcı aletlerle birlikte etkili bir dil geliştirmiş olabileceği kanaatindedir; ama diğerleri tam bir dil becerisinin çok daha yakın tarihte, Homo Sapiens’in ortaya çıkışıyla gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu, Alt ve Orta Paleolitik’te homininlerin elinden çıkma aletlerin gerçek dil kapasiteleri olmayan canlılar tarafından yapıldığını ima eder.” Bırakalım, dilin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili sorunsal üzerine kafa yoranlar tartışmalarını sürdürmeye devam etsinler. Zira elimizde “halen *dilin ne zaman ortaya çıktığını* tespit edecek net bir metodoloji yoktur” (Renfrew-Bahn 2017:392). Hatta bu durum uzun süre belirsizliğini koruyup, tartışma konusu olma yeteneğini de sürdüreceği gibi duruyor.

Ancak yine de Psikolog Merlin Donald’ın bilişsel evrim safhası önerilerini yabana atmamak gerekir. Ona göre; “Homo Erectus için *mimetik safha* (davranışı taklit etmek için hominin becerilerine vurgu yapar); erken Homo Sapiens için *mitsel safha* (konuşma ve anlatımın

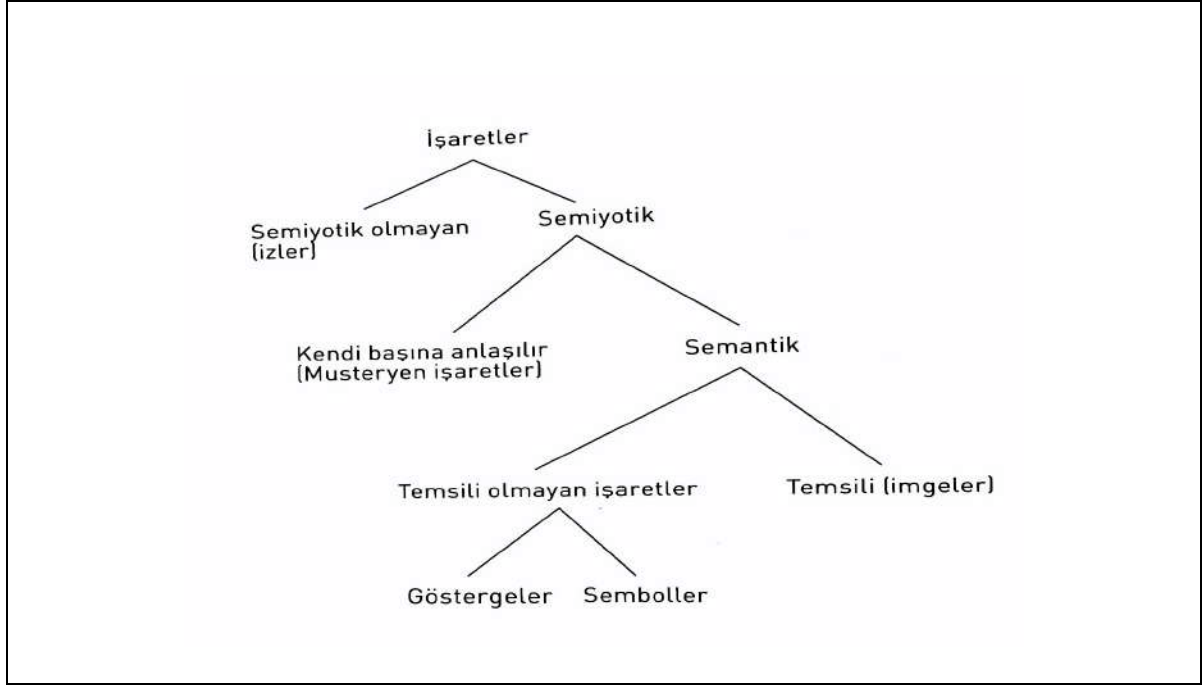
⁷ “Dünya 3” Kategorisi, Karl Popper’a aittir ve “Eğer şeyler dünyasını –fiziksel nesne dünyası– dünya 1 ve öznel deneyimleri (düşünce süreçleri gibi) dünya 2 olarak adlandırsa, ifade dünyasının kendisi dünya 3 diye kabul edilebilir... Renfrew; “Dünya 3’ü aslen insan aklının ürünleri olarak değerlendiriyorum. Bunlar aynı zamanda evler ya da aletler gibi insan faaliyetinin ürünlerine ve ayrıca sanat eserlerine uygulanabilir. Bizim için özellikle önemli olan, bunların ‘dil’ ve ‘bilim’i kapsamasıdır.” Ancak bu iç görü yararlı bir yönlendirme olmakla birlikte bize bir metodoloji sunmaz.” diyor.

önemini vurgular) ve daha gelişmiş toplumlar için *kuramsal safha*; teorik düşünmenin yanında yazının da dahil olduğu birtakım belleksel mekanizmaları içeren –Donald’ın deyimiyle– “harici sembolik depo”nun altını çizer.” (Renfrew-Bahn 2017: 393) Bu son safhayla vurgulanan bir tür ekstrasomatik belleğin *sembolik deposu* gibi değerlendirilebilir.

Bir yanıyla dilin orijinini ve oluşumunu belli bir tutarlılık içinde açıklamayı deneyen bu yaklaşım, diğer yanıyla böylesi karmaşık ve tamamen insan denen türün özgün yeteneklerine ilişkin olan bir olguyu sınırlayıcı bir sınıflandırmayla sığlaştırmaktadır. *Dil denen özgün yetenek, insan denen türün sesleri sembollerle nesnelere ve kavramların üzerinde ortak bir imgeyle buluşturma ve onu aktarma ustalığı anlamına gelen; ziyadesiyle karmaşık bir aşkınlık durumudur.* Elbette “bir şeyi reddetmek, kanıtlamaktan daha zahmetsizdir.” (Hoppal, 2019: 12) Belki de bu yüzden, *dilin evreni bir bakıma sembollerin de evrenidir.* Pek de sıra dışı olmayan bu önermede bulunmak kanaatkâr düzeyde açıklayıcı bir yaklaşım olabilir. Çünkü “göstergelerle sembollerin ve aynı zamanda inançların yeniden üretimi, etno-kültürel sınırları muhafaza etmeye, başka bir deyişle, topluluğun etnik kimliğini ve bağlarını sürdürmeye yardımcı olur. Araştırmacının ilgisi yalnızca *bireysel* üslup kalıplarına odaklanmaz; aynı zamanda, görsel mesaj iletim şemasının anlaşılmasını sağlayacak olan ve kendisi de tekrar inşa edilmesi gereken bir iletişim süreci olarak kalıpların üretimine de odaklanır.” (Hoppal 2019: 63)

Bu anlamda erken dönemde insanların imge üretme çabaları hususunda Whitney Davis, “spontane imge üretimi, genel insan evrimi sürecinde tutarlı bir şekilde konumlandırılması gereken öngörülebilir bir adaptasyondur. İmge üretimi, farklı ve özel bir kültürel başarıdır. Basit ve arkaik algısal ve bilişsel süreçler sonucunda mantıksal olarak türetilir. Kökenlerinin açıklanması için, bilişsel evrim veya sanatsal duyarlılığa dair spekülasyon ya da aşkın psikolojik, antropolojik yahut estetik varsayımlara gerek yoktur!” (Davis 1986: 193) diye yazıyor. Şu hâlde, imgenin üretimi rastlantısal değildir; ancak bunun gerçekleşebilmesinin kıstası, anlaşıldığı kadarıyla belli bir kültürel birikimin varlığıyla ilgilidir. Öyleyse dil bu imge üretme sürecinin semboller üzerinden aktarıldığı kültürel birikimin anahtarı rolündedir ve mutlak bir iletişim sisteminin varlığıyla ilişkilidir. Bu iletişim ise erken dönem insanların kurdukları ve geliştirdikleri etkileşimin temel paydası olarak tasarımılandırılmaktadır.

Mihály Hoppál’ın aktardığına göre; “Davis, imlemedeki imge üretimi ile çok yakından ilişkisi bulunan *sembolleştirme teknolojisi*’nin bir tipolojisini çıkarır.” Buna göre *İmleme Türleri* aşağıdaki şemada görselleştirilmiş şekilde öngörülmüştür.

Resim 2: İşaretler (Hoppal 2019: 68)

“Sonuçta kültür bir iletişimsel eylemler dizisidir. Bunun yanı sıra iletişim biçimindeki farklılıklar çoğu kere üretim biçimindekiler kadar önemlidir. Çünkü bunların bilginin saklanması, çözümlenmesi ve yaratımındaki değişimlerle olduğu gibi insanların aralarında kurduğu ilişkilerle de yakından ilgisi vardır. Yazımın, özellikle de alfabetik yazımın, sözlü iletişime yarı kalıcı bir biçim vererek, söylemin farklı bir yolla incelenmesini sağladığı şeklinde bir önerme vardır” (Goody 2001: 48). Oysa anlaşılması gereken, “bu tür bir inceleme eleştirel etkinlik, dolayısıyla da rasyonellik, şüphecilik ve mantık alanındaki ilerlemeleri desteklerken, doğruluğu şüpheli o zıtlıkları yeniden canlandırmaktadır. Yazı, eleştiri potansiyelini artırır çünkü söylemi farklı bir yoldan gözlerimizin önüne serer; aynı zamanda bilgi potansiyelini özellikle de soyut türde bilgiyi artırır, çünkü yüz yüze iletişimi aşarak iletişimin doğasını aynı zamanda da bilginin depolanma sistemini değiştirir” (Goody 2001: 48).

Çünkü, “sırf yazımın varlığı bilişsel haritada büyük bir genişlemeye işaret eder. Yazılı sembollerin şimdiye kadar insanlar tarafından sadece çevrelerindeki dünyayı tanımlamak için değil, fakat aynı zamanda diğer insanlarla iletişim kurmak ve onları kontrol etmek; toplumu bir bütün olarak düzenlemek ve toplumun bilgi birikimini gelecek kuşaklara aktarmak için icat edilmiş en etkili sistemdir” (Renfrew-Bahn 2017: 401). Bununla birlikte “söz konusu tarihsel gelişimin yazı ile başladığının söylenemeyeceğinin de kesin olmasıdır. Hatta altı çizilen tarihsel gelişme yazıdan öyle pek çok etkilenmemiştir bile” (Nissen 2004: 3).

Sonuç

Demek oluyor ki; geçmişi ve onun öznesi olan en eski atalarımızın nasıl bir iletişim dili kurduklarını anlamamızın tam ve kusursuz bir yöntemi, mevcut veriler ve bilimsel olanaklarla henüz mümkün değil. Tam olarak en eski atalarımızın nasıl bir iletişim biçimi kullandıklarını tarif edemesek bile; mevcut veriler ışığında yine de ziyadesiyle karmaşık, olabildiğince çeşitli ve gelişkin bir etkileşim içinde olduklarını söylemek mümkün görünüyor. Olgular hangi bakış

açısı ile incelenecek olacaksa olsun; ister gösterge bilimin olanaklarıyla, ister etnografik ya da etimolojik çıkarımlarla veya ticaret, hatta diğer her türlü maddi kalıntıların işaret ettiği olanaklarla olsun, mutlak olan tek şey var; en eski atalarımız ziyadesiyle karmaşık bir iletişim sistemiyle etkileşim içindeydiler ve on binlerce yıl süren uygarlaşma serüvenleri boyunca kendilerine ve iletişim içinde oldukları ötekilere yetecek kadar uzmanlaşmış bir iletişim sistemini kullanıyorlardı. Bunu anlamının basit önermelerle sağlanmasını yapmak pekâlâ imkân dahilindedir. Örneğin, dilin serüveni ya da ticaretin ulaştığı düzey yahut ilerleyen zamanda iktidar erkinin sembollerine dönüşmüş mühürler ve/ya çeşitli simge ve inanç sisteminin birer parçası olmuş anıtsal mimarinin öncüleri olarak kabul edilen örneklere bakmak yeterli olacaktır. Bunun detaylı çözümleri; bu çalışmanın konusu olmadığından, detaylı olarak ele alınmış başka bir çalışmada kronolojik kontekstle uyumlu olacak şekilde irdelenebilir. Ancak yine de altını çizmek gerekir ki; antropolojik bağlamda özünü dilin hikayesinin oluşturduğu yoğunlaşmaya etnografik ve ontolojik/varlık bilimsel çözümlenmeler eklendiğinde de durum değişmemektedir.

Hali hazırda bütün veriler ve sağlıklı önermeler, bir biçimde arkeolojinin sunduğu olanaklar ve kavramsal rasyonaliteye uygun olacak şekilde kazılar aracılığı ile ulaşılan maddi kalıntılar aracılığı ile oluşturulmaktadır. Dolayısı ile arkeolojinin pozitif bir bilim olarak ulaştığı maddi veriler, aynı zamanda iletişim tarihi ve benzeri karmaşık kavramsal sorulara da mümkün merteye müspet cevaplar üretmek için en güvenilir alan olmaya devam edecek gibi görünüyor. Bu bağlamda, “bir insanın teknolojik (!) göstergelerden yola çıkarak rahatlıkla ayımsayabileceği, toplumdaki bilişsel süreçler arasına bir demir perde ya da paravan çekmek hedeflenmemelidir. Amaç, iletişim araçlarındaki değişimlerden etkilendiği gözlenen *düşünce biçimlerinin* kendine özgü niteliklerini ortaya çıkarmak olmalıdır. Bununla birlikte, *mit ve tarih*, (Bietenholzb 1994: *b.a.*) matematiksel işlemlerin gelişmesi, bireyciliğin büyümesi ve bürokrasinin ortaya çıkışına dair tartışmalardan bazılarının, konuşmanın grafik simgelere dökülme süreci ile yakından ilgili olduğu iddia edilebilir. Bu iddia; yazı öncesi toplumların tarihsiz, matematiksiz, bireysiz ve yönetsel örgütlenmelerden yoksun toplumlar olduklarını iddia etmek anlamında yorumlanmamalıdır. Mesele sosyal hayatın bu gibi farklı yönlerinin, iletişim türleri ve araçlarındaki gelişmeler sonrasında nasıl etkilendiği, nasıl değiştiğidir.” (Goody 2001: 48) Zira Levi-Straus, “*bilimsel bilginin, modern bilimin* ancak birkaç yüzyıl öncesine dayandığını söyler; ancak neolitik yaşamın onu öncelediğini de ifade eder. Şu hâlde Neolitik ya da erken tarih insanı, uzun bir geleneğin mirasçısıdır.” (Goody 2001: 16) Bir diğer ifadeyle rastlantısal ya da tepeden inme hiçbir süreç ya da olgudan bahsetmek mümkün değildir. Unutulmamalıdır ki; “modern dünya tarafından oluşturulmuş, doğanın denetimine dönük bilimsel tutum ile yazı öncesi toplumların karakteristiği olarak görülen mistik tutum arasındaki farkın her şeyin temeli olduğu varsayımı oldukça tartışmalıdır.” (Goody 2001: 49)

Kaynakça

- Akkermans, Verhoeven, 1995: Akkermans, P. M. M. G. ve M. Verhoeven, “An Image of Complexity: in Burnt Village at Late Neolithic Sabi Abyad, Syria”, *American Journal of Archaeology* 99/1, 1995, 5-32.
- Altun, 2010: Altun, M., *Yukarı Mezopotamya’da -Başlangıcından 3. Binyıla Kadarki Süreçte Ortaya Çıkan- Devletin Temelleri ve İnşası*, Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
- Altun, 2020: Altun, M., “Yukarı Mezopotamya’da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Yaşanan Kültürel Etkileşim ve İletişime Dair

- Veriler”, Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2020.
- Ascher, 1961: Ascher, R. “Analogy in Archaeological Interpretation”, *Southwestern Journal of Anthropology* 17, 1961, 317-325.
- Bietenholz, 1994: Bietenholz, P. G. (Ed.), *Historia And Fabula: Myths And Legend in Historical Thought from Antiquity to the Modern Age*, E. J. Brill, Leiden, 1994.
- Childe, 1956: Childe, V.G., *Society and Knowledge*, Harper, New York, 1956.
- Davis, 1986: Davis, W., *Origins of Image Making*, *Current Antropology*, S. 27: 3, 1986, 193-215.
- Eliade, 1999: Eliade, M., *Şamanizm*, Çeviren İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Frangipane, 2011a: Frangipane, M., “Doğu Anadolu: İlk Tunç Çağı I Dönemi,” *Arkeoatlas*, S: 1, Ed. N. Karul, İstanbul, 2011a, 44-57.
- Frangipane, 2011b: Frangipane, M., “Son Kalkolitik Çağ: Doğu Anadolu” *Arkeoatlas*, *Tarih Öncesinden Demir Çağı’na: Anadolu’nun Arkeoloji Atlası*, Ed. N. Karul, İstanbul, 2011b, 126-141.
- Gamble, 2014: Gamble, C., *Arkeolojinin Temelleri*, Çeviren Damla Kayıhan, *Aktüel Arkeoloji Yayınları*, İstanbul, 2014.
- Goody, 2001: Goody, J., *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, Çeviren K. Değirmenci, Dost Kitabevi, Ankara, 2001.
- Hodder ve Hutson 2003: Hodder, I. Hutson, S., *Reading the Past: Current Aprozaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge, 2003.
- Hoppal, 2019: Hoppal, M., *Şamanlar ve Semboller: Kaya Resmi ve Göstergebilim*, Çeviren Fatih Sel, 4. Basım, YKY, İstanbul, 2019.
- Karul, 2018: Karul, N., *Gusir Höyük: Yukarı Dicle’de İlk Yerleşik Avcılar*”, *Batman Müzesi Ilısı Barajı Kurtarma Kazıları / Batman Museum Ilisu Dam Excavations*, Ed. F. Baş, Ç. Turan, B. Hodakoğlu, Ö. Çelik, 2-23, Batman, 2018.
- Landsberg, 1980: Landsberg, M. E., *The Icon in Semiotic Theory*, *Current Antropology* 21: 1, 1980, 93-95.
- Moorey, 1994: Moorey, S. P. S., *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence*, Oxford, Clarendon, 1994.
- Nissen, 2004: Nissen, Hans J., *Anahatlarıyla Mezopotamya: Yakınoğu Arkeolojisi’nin İlk Dönemleri (İÖ 9000-2000)*, Çeviren Z. Zühre İlkelen, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2004.
- Özdoğan, 2002: Özdoğan, M., “Arkeolojinin Yöntemleri”, *Arkeoatlas* 1, Ed. N. Karul, İstanbul, 2002, 34-40.
- Özdoğan, 2007: Özdoğan, M., “Neolitik Dönem: Günümüz Uygarlığının Temel Taşları”, *12.000 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Ed. N. Başgelen), İstanbul, YKY, 2007, 9-20.
- Özdoğan, 2021: Özdoğan, M., *Neolitik Dönemi Yeniden Tanımlamak*: <https://www.youtube.com/watch?v=Wpuo73tGoOQ&t=3781s>, 2021.

- Özkaya, & Coşkun, 2011: Özkaya, V. & Coşkun, A., “Körtik Tepe”, Neolithic in Turkey. New Excavations and New Research, Upper Tigris Basin, Ed. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, İstanbul, 2011, 89-127.
- Özkaya, vd. 2013: Özkaya, V. vd., Körtik Tepe: Uygarlığın Diyarbakır’daki İlk Adımları / The First Trace of Civilization in Diyarbakır / Die Ersten Stufen der Zivilization in Diyarbakır, İstanbul, 2013.
- Renfrew, Bahn, 2017: Renfrew, C.& P. Bahn, Arkeoloji: Anahtar Kavramlar Çeviren Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Renfrew, Bahn, 2017: Renfrew, C.& P. Bahn, Arkeoloji: Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama, Çeviren Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Romanucci - Ross, 1989: Romanucci - Ross, L., “The Impassionad Cogito: Shaman and Antropologist”, *Shamanism: Past nad Present part 1.*, Ed. Mihály Hoppál - Sadvoszky, O., Fullerton, Budapest - Los Angeles, 1989, 35-42.
- Rozvadovsky, 2012: Rozvadovsky, A., “Did Shamans Always Play the Drum? Tracking Down Prehistoric Shamanism in Central Asia”, *Documenta Praehistorica XXXIX*, 2012, 277-286.
- Terrel E., 2003: Terrel E., John, Archaeological Inference and Ethnographic Analogies: Rethinking the “Lapita Cultural Complex” In S. D.Gillespie D.L. Nichols, 2003, 69-76.
- Van Huyssteen, 2010: Van Huyssteen, J. W., “Coding the Nonvisible: Epistemic Limitation and Understanding Sybolic Behavior at Çatalhöyük”, *Religion in the Emergence of Civilization, Çatalhöyük as a Case Study*, Ed. I. Hodder, Cambridge, 2010, 99-121.
- White, 1974: White, J. P., *The Past is Human*, Angus and Robertson, Sydney, 1974.
- Yalçıklı, 2019: Yalçıklı, D., *Anadolu’da Neolitik Çağ’da Şaman İnancı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2019.